

Rezumat teza abilitare

O analiză constructivistă a conflictelor internaționale.

Securitate, acțiune umanitară și rolul organizațiilor internaționale în politica globală

Laura M. Herța

Teza își propune să prezinte, să descrie și să analizeze conflictele din politica mondială și rolul organizațiilor regionale și internaționale.

Metodologia este calitativă, o metodă majoră de analiză este studiul de caz, iar un instrument important de cercetare este analiza documentelor (în special rezoluțiile ONU și documentele UE). Literatura consultată pentru analize este internațională și multilingvă, cuprinzând reviste publicate în cele mai relevante baze de date din domeniul Relațiilor Internaționale și Studiilor Europene. Două abordări principale vor ghida structura fiecărui capitol și a fiecărui studiu de caz, și anume una istorico-descriptivă, mai întâi, iar apoi una interpretativ-analitică. O altă metodă de cercetare folosită în ultimul capitol este interviul semistructurat; prin urmare, analizele bazate pe percepțiile UE în Serbia și Muntenegru sunt construite pe interviuri, întreprinse la Belgrad și Podgorica în 2021, cu cadre universitare, reprezentanți ai ONG-urilor și lideri politici.

Din punct de vedere metodologic, acest demers științific este post-positivist (mergând dincolo de relațiile cauzale care guvernează structura arenei internaționale sau interacțiunilor interstatale și concentrându-se pe întrebările de cercetare constitutive), antifundaționalist¹ (susținând că există mai multe „adevăruri” și realități despre amenințări, securitate, suveranitate, violență) și reflectivist² (încercând să extindem modurile în care interpretăm intervenționismul, etnicitatea, suveranitatea, securitatea, organizațiile internaționale și regionale ca structuri de stabilire a normelor, agenții statali și nestatali etc.).

¹ Lene Hansen, “Poststructuralism”, in John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 161.

² Vernon Brown, *The Reflectivist Critique of Positivist IR Theory*, E-International Relations, 2011, pp. 1-2.

Principalii piloni teoretici, ontologici și epistemologici ai acestei cercetări aparțin abordărilor constructiviste din domeniul Relațiilor Internaționale. Constructivismul insistă tocmai asupra a ceea ce abordările neorealiste și materialiste în Relațiile Internaționale, în general, omit sau resping, adică faptele ideatice, rolul ideilor și normelor în modelarea comportamentelor, dar mai ales în construirea identităților și intereselor actorilor. Alexander Wendt subliniază importanța structurilor sociale după cum urmează: „caracterul vieții internaționale este determinat de credințele și așteptările comune pe care statele le au unele față de celelalte și acestea sunt constituite mai degrabă din structuri sociale decât din structuri materiale.”³ Anumiți autori preocupați de constructivism consideră că acesta „nu este o teorie, nu pretinde că explică de ce anumite lucruri cum funcționează într-un anumit fel. Constructivismul este doar o ontologie alternativă, o re-descriere a lumii.”⁴ În abordarea noastră analitică, intenționăm să explicăm rolul ideilor, practicilor, normelor și construcției sociale în modelarea cunoștințelor și percepțiilor asupra securității și conflictelor în politica globală.

Întrebările de cercetare care ajută la organizarea întregului demers sunt în primul rând cauzale (concentrându-se pe observarea empirică a anumitor fenomene, recurența lor și identificarea tiparelor comportamentale) și, cel mai important, întrebările de cercetare constitutive (care se concentrează pe factorii sau atributele structurale care contribuie la formarea unor fenomene sau pe actelor de vorbire care prezintă o realitate în politica mondială).

Primul capitol va prezenta și explica, pe scurt, principalele principii constructiviste despre rolul faptelor brute, dar mai ales al faptelor sociale în politica mondială, bazându-se pe argumentele academice ale lui Alexander Wendt și Friedrich Kratochwil. Revendicările teoretic-metodologice constructiviste cu privire la politica internațională se concentrează pe rolul factorilor ideatici, alături de cei materiali, care modelează identitățile și interesele statelor, comunităților și grupurilor. Structurile și agenții se constituie reciproc. Ele se află într-o relație co-determinantă, în care structurile influențează comportamentul agenților (din cauza efectelor regulative, dar și a celor constitutive, întrucât agenții își definesc și redefinesc identitățile și interesele prin interacțiuni), dar și agenții reproduc, perpetuează, alterează. sau (re)construiesc structurile în care interacționează. Viața socială presupune o structură guvernată de norme, idei,

³ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 20.

⁴ Vendulka Kubáľková; Nicholas Onuf; Paul Kowert, (eds.) *International Relations in a Constructed World*, M.E. Sharpe, Armonk, NY, 1998, p. xii.

cunoaștere intersubiectivă; prin urmare, faptele materiale joacă un rol în măsura în care agenții le atribuie semnificații. Afirmția de bază este că indivizii, grupurile, comunitățile sau statele (înțelese ca entități sociale) nu răspund pur și simplu la realitatea din jurul lor, ci la modul în care o astfel de realitate este percepută.⁵ Prin urmare, percepțiile sunt cruciale pentru modul în care grupurile se identifică și se definesc, relaționează și răspund la evenimentele și fenomenele din jurul lor (prin contextul lor și atribuirea de semnificații), precum și modul în care *ceilalți* sunt reprezentați și tratați.

Un studiu de caz, intitulat *The False Promise of Realism: the Case of Somalia*, este inclus aici pentru a arăta modul în care distribuția factorilor ideatici este la fel de importantă precum distribuția capacităților militare. Scopul principal al acestei părți este de a arăta că anumite postulate ale gândirii realiste și neorealiste în relațiile internaționale (RI) nu sunt neapărat aplicabile pe configurațiile regionale din Cornul Africii. Obiectivele principale ale acestui studiu sunt: 1) să identifice și să sublinieze anumite surse endemice de insecuritate în Cornul Africii și 2) să argumenteze că abordările asupra securității, centrate pe stat, nu oferă soluții pentru securitatea indivizilor în această regiune. Argumentul principal al acestui studiu de caz este că abordările (neo)realiste, centrate pe stat nu declanșează securitatea statelor (prin configurații de contrabalansare și câștiguri teritoriale) în Cornul Africii și că Securitatea Umană este un cadru de analiză mult mai adecvat în acest caz. În principiu, argumentul este că „țările puternice” înseamnă lucruri diferite atunci când explorăm diferite regiuni și diferența uriașă dintre statele extrem de militarizate (deci puternice în termeni materiali), pe de o parte, și statele slabe, pe de altă parte, trebuie subliniată.

Al doilea capitol prezintă analiza (constructivistă) a conflictelor armate în politica globală și cuprinde terminologia relevantă în domeniu: conflict etnic, conflict internațional, conflicte interne și internaționalizate, războaie noi, război de generația a patra, război hibrid etc. Pentru a ilustra importanța etnicității și rivalității etno-politice în politica globală, am ales să discutăm cazul Ciprului din anumite motive: pe de o parte, suntem interesați să arătăm cum

⁵ Alexander Wendt, *op. cit.*, 1999; Vendulka Kubáľková; Nicholas Onuf; Paul Kowert, (eds.) *International Relations in a Constructed World*, M.E. Sharpe, Armonk, NY, 1998; Nicholas Onuf, *World of Our Making. Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press, 1989; Michael Barnett, 'Social Constructivism', in John Baylis,; Steve Smith, *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*, Oxford, Oxford University Press, 2005; Friedrich Kratochwil, 'Constructing a new orthodoxy? Wendt's Social Theory of International Politics and the constructivist challenge', in Stefano Guzzini, Anna Leander, (eds.) *Constructivism and International Relations*, London and New York: Routledge, 2006; Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations. The Politics of Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002; Alexander Wendt, 'The agent-structure problem in international relations theory', *International Organization*, 41, 3, Summer 1987, pp. 335-354.

operațiunile de menținere a păcii, în sens tradițional, poate duce la un impas în soluționarea conflictelor, dovedindu-se astfel viciate pentru societățile profund divizate; pe de altă parte, credem că Cipru prezintă un studiu de caz controversat: Republica Cipru (reprezentată de comunitatea greco-cipriotă din insula mediteraneană) este membră a Uniunii Europene din 2004, deși are încă două baze militare străine (Akrotiri și Dhekelia, care sunt teritoriu suveran britanic) pe teritoriul său, trupele internaționale de menținere a păcii sunt încă prezente de-a lungul „liniei verzi”/zonei tampon (din 1964), separând etnic capitala Nicosia și fizic pe ciprioții greci de ciprioții turci, și o treime din teritoriul insulei este încă sub controlul trupelor militare turcești. De fapt, din 1983, când TRNC (Republica Turcă a Ciprului de Nord) a fost declarată unilateral, două entități cipriote coexistă. Pentru a explica transformarea beligeranței la finele secolului al XX-lea și începutul secolului XXI, ne-am concentrat atenția pe conceptele menite să descrie natura și dinamica războiului într-o eră post-clausewitzian/post-convențională sau pentru a ilustra cel mai bine tipurile de conflict în secolul XXI. Studiul prezintă, așadar, argumentele de bază ale conceptelor specifice, cum ar fi războaiele noi, războiul de a patra generație, război asimetric, război civil, conflicte armate interne și internaționalizate, război hibrid. Ultima parte a capitoului, intitulată *Russia's Hybrid Warfare. Why Narratives and Ideational Factors Play a Role in International Politics*, analizează modul în care Rusia folosește elementele de război hibrid pentru a contrabalansa ceea ce Putin percepe drept amenințări ale Occidentului și pentru a rămâne o superputere militară. Argumentul central aici este că, dincolo de factorii materiali care joacă un rol important, există și factori ideatici care completează analiza asupra construcției discursive a Rusiei.

Al treilea capitol se concentrează pe două concepte majore: securitate și intervenție umanitară. Argumentul central discutat în primul subcapitol este că, deși, în teorie, gama de argumente în sprijinul intervenției umanitare (cu scopul de a salva oameni nevinovați în cazuri „care șochează conștiința umană”) sunt deocamdată fortificate, în practică, anumite acțiuni militare care vizează protecția civililor sunt foarte controversate, reușind astfel să submineze pledoaria pentru legitimarea acțiunii militare umanitare. În această secțiune am urmărit dezbateră pluraliști vs. solidariști privind intervenția umanitară și am prezentat norma *responsabilității de a proteja* (RtoP). Apoi, am analizat măsura în care mijloacele militare folosite de forțele interveniente contribuie la daune colaterale (adică la victime colaterale civile) și modul în care astfel de acțiuni se ciocnesc de conceptul încărcat, din punct de vedere moral, de responsabilitatea de a proteja și ideile de bază ale *jus in bello*. Întrebările de cercetare incluse aici sunt: Cum este definită intervenția umanitară? În ce măsură expresii precum

„război umanitar”, „umanitari înarmați” sau „intervenția militară umanitară” implică o pledoarie pentru încetarea suferinței umane sau sunt pur și simplu un oximoron? Care este atributul de bază al teoriei Războiului Just și al intervenției umanitare?

A doua secțiune din acest capitol pleacă de la următoarea premisă: suferința civililor din țările africane devastate de război a declanșat atât atenția relatărilor/analizelor în mediul academic, cât și reacția comunității internaționale; acesta din urmă a răspuns cu o dublă abordare: intervenție umanitară prin intermediul forței militare (sau acțiune militară puternică numită „război umanitar”) și ajutor internațional sau asistență umanitară. Prin prezentarea a două cazuri africane tragice și violente (războiul din Nigeria/Biafra din 1967 și războiul civil și criza umanitară și de securitate din Somalia în 1991-1994), secțiunea se concentrează pe limite neajunsuri și dileme etice rezultate din crizele umanitare. Principalele întrebări de cercetare abordate aici sunt: în ce măsură este folosirea forței militare un mijloc adecvat pentru a pune capăt unei crize a civililor? Care au fost impedimentele geopolitice din timpul Războiului Rece în ceea ce privește acțiunile de ajutorare/umanitare? Care sunt caracteristicile noului tip de războaie din Africa și cum împiedică acestea în mod clar răspunsul adecvat la dezastrele umanitare? Capitolul include apoi zece studii de caz în care sunt discutate securitatea umană, rolul organizațiilor regionale și internaționale, precum ONU, NATO, dar și grupul BRICS, și intervenția umanitară, pentru ca apoi să fie analizate lecțiile învățate din acestea. Selecția de studii de caz este menită să ilustreze importanța abordărilor netradiționale ale securității și amenințărilor, prin legarea studiilor de caz cu abordări conceptuale (cum ar fi insecuritatea ontologică, actele de vorbire și construcția social-politică a imaginii refugiaților sau despre „războaiele balcanice/teama și ura endemică din Balcani” etc).

Al patrulea capitol examinează rolul Uniunii Europene în stabilirea și transferul de norme către Parteneriatul Estic și către țările din Balcanii de Vest. Procesele de europenizare (sau limite ale acestora) sunt discutate în termeni constructiviști, incluzând importanța învățării sociale, internalizarea regulilor și normelor, relația agenți-structură. Prima parte prezintă și analizează câteva concepte cheie asociate cu regiunea Caucazului de Sud, cum ar fi secesionismul, conflictele înghețate și statele *de facto*. Scopul principal este de a sublinia complexitățile acestei regiuni în ceea ce privește tulburările etno-politice și principalele provocări legate de Parteneriatul Estic. Secțiunea este organizată în două părți principale. Primele două subsecțiuni prezintă pe scurt relațiile UE cu țările din Caucazul de Sud (Georgia, Armenia și Azerbaidjan) și abordările teoretice ale conflictelor etnice. Abordarea metodologică folosită în această lucrare se va concentra pe revendicările constructiviste legate de conflictele

etno-politice. A doua parte a lucrării analizează trei studii de caz (Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabakh) concentrându-se pe secesionismul etno-politic, conflictele înghețate și statalitatea de facto. În a doua parte a capitolului, obiectivul principal este de a explora construcția și reconstrucția identității în țările asociate în prezent cu Balcanii de Vest, anterior părți ale Iugoslaviei. Abordarea metodologică este una socio-constructivistă. Prin urmare, concepte precum identitatea, percepțiile, faptele sociale și lumea socială, discursul, structurile și agența vor fi esențiale în acest demers. Deoarece acest studiu se concentrează pe relațiile UE cu țările din Balcanii de Vest și investighează condiționalitatea extinderii acestora și perspectivele viitoare de aderare, Croația a fost exclusă din această analiză. De asemenea, întrucât scopul principal este explorarea identității, apartenenței și percepțiilor asupra *sinelui* și asupra *celuilalt*, din Iugoslavia până în Balcanii de Vest, concentrându-se deci asupra fostelor republici și provinciilor din Fosta Iugoslavie, Albania a fost, de asemenea, exclusă din această analiză. Acest studiu este structurat în trei părți principale. Prima analizează construcția identității în Iugoslavia comunistă și se concentrează pe semnificațiile asociate cu identitatea civică iugoslavă. De asemenea, este prezentată și analizată percepția externă asupra războaielor care au avut loc în timpul destrămării Iugoslaviei. A doua secțiune a acestei cercetări oferă o privire de ansamblu asupra relațiilor UE cu fiecare țară din regiune. Ultima parte a acestei cercetări prezintă modul în care este percepută Uniunea Europeană în țările din Balcanii de Vest.

Acest capitol se încheie cu două studii de caz, intitulate: *Case study: does social learning lead to reconciliation in Serbian-Kosovar relations? The role of civil society in Serbia*, respectiv *Case study: in the EU we trust! The role of civil society in policy making and europeanization in Montenegro*. Prima analiză își propune să investigheze rolul Uniunii Europene în transformarea și soluționarea conflictelor în regiunea Balcanilor de Vest. Teoretic și metodologic, secțiunea explorează relațiile sârbo-kosovare, precum și relațiile Uniunii Europene cu cele două țări (observând, desigur, că Kosovo nu este recunoscut de cinci state membre UE), printr-o interpretare socio-constructivistă. În plus, analiza se bazează pe interviuri luate la Belgrad în toamna anului 2021, cu cadre universitare și decidenți politici, precum și pe sondaje de opinie efectuate în Serbia și în Kosovo. Principalele întrebări de cercetare care ghidează această secțiune sunt următoarele: sunt instrumentele Uniunii Europene capabile să transforme identitățile și interesele din Serbia și Kosovo și să favorizeze reconcilierea? Care este rolul societății civile în această transformare (sau lipsa acesteia)? Secțiunea este structurată pe următoarele linii. În primul rând, scopul este problematizarea europeanizării înțeleasă ca proces menit să stabilească și să exporte norme, reguli și

comportamente așteptate. De asemenea, două elemente principale utilizate de Uniunea Europeană vor fi explorate în acest sens: învățarea socială și aplicarea pasivă/passive enforcement. Instituțiile internaționale sau organizațiile regionale au capacitatea de a crea sentimente de comunitate și de apartenență și de a socializa actorii, cum ar fi țările vecine. În consecință, învățarea socială, ca parte a abordării UE privind soluționarea conflictelor în vecinătatea sa, duce la transformarea intereselor percepute, deoarece țările internalizează în mod voluntar normele și se conformează așteptărilor UE. În plus, aplicarea pasivă eficientă, un alt instrument al abordării UE privind soluționarea conflictelor, este menită să declanșeze „un sentiment de apartenență la Europa și/sau dorește cooperarea/integrarea cu aceasta.”⁶ În consecință, țările din vecinătatea UE nu percep condiții atașate în relațiile lor cu UE, ci mai degrabă se așteaptă să încorporeze treptat regula ca parte a unui proces prin care o respectă în mod recurent. În al doilea rând, secțiunea prezintă relațiile Uniunii Europene cu Serbia și, respectiv, Kosovo și explorează modalitățile în care atât Serbia, cât și Kosovo răspund așteptărilor UE. În cele din urmă, acest studiu analizează actorii societății civile și rolul acestora în modelarea intereselor și identităților, precum și atitudinile față de Uniunea Europeană și față de instrumentele folosite pentru a favoriza reconcilierea și, în cele din urmă, soluționarea conflictelor. Al doilea studiu de caz are drept scop principal explorarea dinamicii și transformărilor societății civile din Muntenegru, în concordanță cu procesele legate de democratizare și perspectivele integrării în UE. Ipotezele teoretice centrale se referă la factorii ideatici care modelează comunitățile, societățile, identitatea statului și interesele statului. Teoretizarea social-constructivistă va fi folosită pentru a ilustra modalitățile în care societatea civilă din Muntenegru a evoluat, de la logica post-socialistă la un mediu regional postbelic, și apoi la semnificațiile și așteptările atașate statutului de candidat la UE. Pe baza interviurilor realizate la Podgorica, această cercetare își propune să evidențieze factorii care contribuie la procesele de europenizare în Muntenegru și modurile în care puterea normativă a Uniunii Europene este percepută, receptată și încorporată în elaborarea politicilor. Interacțiunea dintre organizațiile societății civile și decidenții politici este explorată pentru a dezvălui încrederea și legitimitatea normelor și valorilor Uniunii Europene în Muntenegru.

⁶ Nathalie Tocci, *The EU and Conflict Resolution. Promoting peace in the backyard*, London and New York: Routledge, 2007.